

IMPROVISATSIOONIST MUUSIKAS JA ELUS. ELU VÕIMALIKKUSEST VABAKUTSELISE MUUSIKUNA¹ **MARIA FAUST**

215

Kõne

Maria Faust ei vaja tutvustamist. Raske on leida uhkemat Eesti muusikut. Rohkem peab võib-olla nuputama, miks leidub tema kõne siinses väljaandes – tõlkimisega pole ju sellel mitte mingit seost. Aga kas pole? Loomise ja loovisikute põhiküsimused on ju tegelikult samad kõigil kunstialadel. Ja ütleb ju Maria isegi: „...kunagi lapsena lugesin ma lõputult eksootilistest haigustest ja panin mööduvatele inimestele salamisi diagnoose. Mõnes mõttes see inimeste jälgimine ja nende olemuse ja tunnete tõlkimine muusikasse algas just sellest kummalisest kirest parasiitide ja mädanike vastu. Detailid, süvenemine, võime näha suurt pilti, leida mädapaised ja neid ravida läbi heli.“ Ning mida tõlkijadki muud teevad? Detailid, süvenemine, võime näha suurt pilti, leida mädapaised ja neid ravida läbi heli.

¹ Kõne raamatu „Eesti Vabariigi preemiad“ esitlusel 20. juunil 2023 teaduste akadeemia saalis.

Tere kõigile saalisviibijatele. Austatud kõrgelharitud.

Võtsin rõõmu ja tänutundega vastu nii Eesti Vabariigi kultuuripreemia kui ka võimaluse akadeemikutele kõnet pidada.

Selle ettekande ettevalmistamine võttis mul oluliselt rohkem aega ja vaeva kui mu viimase teose loomine (mu viimane teos on poolteist tundi pikk), aga see oli mulle siiski nauditav.

Kuulasin huviga Mall Leinsalu ettekannet harituse taseme ja eluea seose kohta ja jäin mõttesse... Kui harituse tase tõstab inimese ja inimkonna eluiga, siis kuhu statistikasse mahub siin Eesti loomeinimene, kelle pikk ja lõputu haridustee ei garanteeri ei pikka ega ka mitte kvaliteetset eluiga? Selleks ei ole vaja teha statistikat, et mõista, mis tingimustes elavad meie vabakutselised loojad. Statistikat tehakse loomeinimese elu kohta harva, sest puudub suurem avalik huvi. Mäletan vaid ühte hiljuti tehtud uuringut, mis puudutas vabakutselise loomeinimese sissetulekut. Ma oleksin ilma selle uuringutagi saanud öelda, et vabakutseline on ühiskonnas kaitsetu. Ta ei ela haritud inimese kombel pikka ja rikast elu. Meie looja elab pigem liiga lühikese elu, sest see elu on ebastabiilne nii majanduslikus kui ka psüühilises mõttes. Me keegi ei tea, kust algas hullus loomeinimese juures, kas see oli antud kaasa sünnist ja soodustas loomet, aga pärssis igapäevaelus hakkama saamist, või lisandus see hullus hiljem, kui elukvaliteet muutus hõredaks. Loomeinimest tapavad ebakvaliteetne, ebatervislik elu, suhtlemisprobleemid, üksindus, suitsiidsus, alkoholism, vaesus, kuid kõige suurem hauakaevaja on ikkagi haigekassa puudumine. See on alandav, et riik kerge vaevaga ehib end loomeinimese saavutustega, aga vastu ei suuda anda elementaarset inimõigust – arstiabi kättesaadavust. Kui loomeinimese teenistus oleks piisav, siis küllap maksaks kõik hea meelega oma haigekassa kinni, aga see sissetulek on lihtsalt nii väike, et see pole võimalik.

Nagu juba aru saate, siis see kõne, mis ma ette olen valmistanud, tuleb pisut isiklikum kui kombeks, aga muud ma ei oska ja mulle on õnnistuseks omane võimetus tunda häbi oma tunnete pärast. Tunded on sama tähtsad kui mõistus, üks ei saa teiseta eksisteerida. Intuitsioon on vaata et veel kõige tähtsam osa. Saalisviibijad küllap saavad aru, kui suur osa on juhusel ja (ette)tunnetusel. Seda võimet tuleb õppida usaldama.

Muusikuid, eriti just mitteklassikalisi muusikuid ei seostata sõnaga „akadeemik“ – aga just see ma olen... Teie ees seisab absoluutselt üleharitud eksperimentaalne jazz-muusik – looja, õppejõud, igavene piiril kõndija, kel on PHD, küll *performance*-PHD, mis mõne arvates ei kvalifitseeru päris teadustöö tegemisse, sest...

Muusika ei ole kõigile sama sügav ja mõõdetav ala kui keemia, matemaatika, füüsika. Looming ja teadus ei paikne meil kahjuks veel ühel pulgal, loometööd

peetakse meil natuke selliseks unelemiseks ja laisklemiseks. Kunstnik on ju pehme ja ebastabiilne, kellele ei ole tark anda laenu, kel pole vaja haigekassat, õiglast tasu ja kes poliitikasse kippumise puhul alati saadetakse „oma liistude juurde“ tagasi.

Muusikud omavahel jagunevad samuti hierarhiliselt ja tihti päris ilmaasjata. Millegipärast on muusikast kirjutamine ja selle analüüsimine kõrgemal asetsev kui kontserdikava ette valmistamine, uue helikeele loomine, süvenemine detailidesse. Muusikateadust peetakse arusaamatul kombel tähtsamaks kui lavaenergia omamist, virtuoossust, võimet jutustada lugusid nii, et 6000 inimest saalis hoiavad hinge kinni... See nimekiri asjadest, mis teevad *performance*’i väga heaks, on lõputu ja selle omandamine algab sellest, et sünnib inimene, kel on looduse poolt antud ja kes muud moodi ei saa...

Minu harimine on läinud kahele riigile üpris kalliks maksma. Muusiku koolitamine Taanis on kõige kallim pakutav haridus, isegi pilootide koolitamine on odavam...

Rääkimine ei ole mulle kui heliloojale ja muusikule tegelikult niinimetatud emakeel.

Mulle tundub, et lihtsam on luua teos kolmele liikuvale mootorpaadile, mille peal seisavad pilkases pimeduses pilli mängivad muusikud, kes peavad tegelema peale minu uudisteose maha mängimise ka veel üpris ebameeldivate muude segavate faktoritega – nagu näiteks kolm tundi loksuvates lainetes tasa-kaalu hoidmine ja mure mitte nii väga oma elu pärast, kuivõrd mure märjaks saava pilli pärast. Teatavasti ei maksa muusik ise suurt midagi, maksab pill ja nende kahe omavahelised harjutustunnid.

Kõige paremini oskan ma rääkida iseendast ja muusikast, aga üks üllatustee- ma on mul varuks veel, juhul kui ma näen, et publik ei ole muusikast huvitatud (seda muide juhtub, et ma pean poole pealt tegema oma kava laval ümber, sest oma publikul ma ära vajuda ei lase).

See varuteema, mida ma veel mingil määral ja kaudselt valdan ja mis on tulnud minu muusikuteel üpris kasuks – kunagi lapsena lugesin ma lõputult eksootilistest haigustest ja panin mööduvatele inimestele salamisi diagnoose. Mõnes mõttes see inimeste jälgimine ja nende olemuse ja tunnete tõlkimine muusikasse algas just sellest kummalisest kirest parasiitide ja mädanike vastu. Detailid, süvenemine, võime näha suurt pilti, leida mädapaised ja neid ravida läbi heli.

Aga tundub, et publiku huvi on jäänud muusika juurde...

Ma ei tahtnud teile täna tegelikult rääkida hierarhiast erinevate kunstide ja teaduste vahel. Ma ei tahtnud rääkida, kui raske elu on vabakutselisel haritud loojal. Nagu öeldud, mina/me muud moodi ei saa.

Minu vabalt valitud teema on improvisatsioon muusikas, ja elus üldisemalt. Proovin lühidalt kirjeldada, kuidas ma loon oma teoseid ja kas või, mida ma mõtlen, kui mängin pilli... Või mis keeles ma mõtlen, kui ma pilli mängin.

Tõtt-öelda, see on hästi lihtne asi, aga raske seletada. Ma ei seleta oma loomimisprotsessi lahti isegi mitte oma õpilastele ega ka oma lähimatele muusikutest sõpradele. See on lihtsalt midagi, mis ei vaja seletamist, tähtis on tulem, mitte see, kuidas sa punktist A punkti Õ jõuad.

Vahemärkusena. Kuna ehk saalisviibijad on kursis, et eelmisel aastal tuli välja Kaupo Kruusiaugu film „Machina Faust“, mis rääkis minu seiklusrikkast elust, valikutest ja muusikast. Kuigi filmi saatis päris korralik edu, siis kostis ka hääli (haritud) inimeste seast, kes nurisesid, et muusikat jäi filmis väheks ja millal küll tehakse naisloojast see „õige film“, kus eraelu ei lahata ja jääb vaid muusika.

Ma selle vea kohe parandan, aga lisan veel, et kes tahab muusikat kuulata, kuulab mu plaate ja tuleb kontserdile. Ma mängin päris palju ja ei kavatse veel nii pea lõpetada.

Mis asi on see „õige“ film „õigest“ naisest, aru mina ei saa.

Selle filmi eesmärk oli midagi muud, see oli ja on väga tähtis mulle ning läks üsna etteteadvalt kalliks maksuma mulle endale.

Selle filmi eesmärk oli näidata (nais)looja loomingut koos eluga ja mis see kõik maksab ja kes selle eest maksab (ilma statistikata). Loojana ei oska ma kuidagi lahutada oma eraelu oma tööst – minu meelest on see kõik suht sama. Ma ei tea, kuidas ma äkki loon muusikapala, mis seisaks minust hästi kaugel, mis ei olekski nagu mina... ma olengi ju minu looming jalatallast pealaeni.

Suur osa luuletajaid kirjutavad ju ka omaenese elust ja kogetud armastusest, õnnest, valust, traumadest... Nii et eraelu segab mu tööd ja töö segab mu eraelu, aga üldiselt ei sega minu elu koos loominguga keskit. Kas Juhan Liivi toa must lagi oli äkki liiga isiklik? Oleks äkki võinud olla kellegi teise inimese must lagi? Miks me ei küsi, miks meeslooja räägib oma isiklikust elust?

Miks me ei suuda lahti lasta soopõhiselt esitatud küsimustest ja miks naise puhul räägitakse tema eraelust kui millestki tema loomingut segavast ja suisa halvast, samas kui meeslooja võib luua ja hoorata, ja sel juhul on see hooramine lihtsalt osa tema loomeprotsessist? See vihastab mind! Selline eraldamine ja käsitlus peab lõppema!

Nüüd siis lõpuks loomeprotsessi juurde.

Hästi lihtsalt öeldes elan ma paralleelselt mitmes „eluruumis“ ja vahetan neid vastavalt vajadusele. Kuna ma olen nende „ruumidega“ tuttav juba lapsest saati, siis nende vahel hüplemine on muutunud aastate jooksul sujuvamaks, aga päris automaatselt see ei käi. Vahel see hüplemine toimub ilma minu tahteta,

lihtsalt äkki olen ruumis number 6, kuigi peaksin olema ruumis number 3. (Kindlasti olete juba kõne ajal märganud, et ma kokutan ja ajan sõnu sassi – see ongi see märk minu hüplemisest erinevates ruumides. See on ka põhjus, miks ma olen oma kõne üles kirjutanud – et vältida hüpet ei tea kuhu.)

Lihtsalt öeldes on neid ruume kaks – loominguline ruum ja igapäevane ruum (kusjuures üks ei välista teist ja nendes viibimine võib toimuda ka korraga), aga keerulisemalt jaguneb see loominguline ruum veel vähemalt kuueks erinevaks toaks.

Ruum nr 1 on tavaline olenguruum ehk mina üksi ilma mõteteta. (Jah, ma pean tunnistama, et osa oma ajast ma ei mõtle üldse ja see ei ole mulle millegipärast üldsegi raske. Kunagi mu kallid ja kõrgeltharitud ema küsis minu käest: „Maria, mis on meditatsioon?“ Selle peale ma püüdsin seletada, et see on selline kunstlikult tekitatud ja venitatud moment, kus sa vabaned oma mõtetest. Möödus paar päeva ja ema oli teemat vahepeal seedinud. Tema lause oli: „See ilma mõteteta olemine, see ei tohiks sulle vist väga raske olla?“)

Ruum number 2 on pillimängija kui tööriist. Lühidalt igas asendis ja igas konditsioonis oma rea maha saamine, aga oma isikliku kullasära ehk allkirja pead sa sellegipoolest juurde lisama. Kellelgi pole vaja robotit.

Ruum number 3 on pillimängija kui improviseerija. See on suur ja vägev ruum, kus tegeletakse momendi tõlkimisega muusikasse, peegelduste ja filtreerimisega läbi enda. See on see ruum, mis tahab aega ja kus ma küll liikusin kogu aeg, aga selle ruumi suurust hakkasin tunnetama alles natuke pärast oma neljakümnnendat sünnipäeva.

Ruum number 4 on helilooja. Heli tegelikult tuleb minu jaoks ei tea kust ja see tuleb konstantselt. Ma ei saa lihtsalt lõpetada heliloominguga tegelemist... see on metsik loom ja tegutseb minuga paralleelselt. Siin ruumis küsin ma pigem küsimusi: kus ja kellele, ja kõige tähtsam küsimus MIKS ja milleks.

Ruum number 5 on esineja – lavaline energia, võime panna inimesi ennast kuulama ja leida ühisosa oma publikuga.

Number 6 on ruum, mida ma kutsun filtreerimis-, sorteerimis- ja jäätmejaamaks – ehk ruum, kus hoian kõiki peegeldusi ja muud sodipodi, mis filtrisse kinni on jäänud. Selles ruumis käib midagi analüüsimise sarnast nagu laboratooriumis ja siis toimub analüüsi tulemuse tõlkimine muusikasse. Osa – suur osa – läheb prügikasti ja ma unustan selle. Igaveseks...

Need kuus väga olulist ruumi eksisteerivad selleks, et ma saaks luua ja toimetada, vahel, kui õnne, siis sekka auhindu vastu võtta... Kõik ruumid on võrdselt vajalikud ja siin mul lemmiklapse pole. Kõiki neid ruume ma arendasin oma pikal haridusteel, aga tegelikult on need olnud mul olemas algusest peale.

Ja nüüd kõige tähtsam osa. Minu absoluutne muusikaline kiring on improviseerimine. See ei ammendu minu jaoks vist küll iialgi, sest see on kõige ausam ja ehedam muusikastiil, mis peegeldab artisti ja tema ümber olevat maailma.

See on ka üks väheseid stiile, mis on üpris puhtalt ajatu, vaba geograafilisest, religioossetest ja soolistest piiridest, ning selles navigeerimises ja üldse improviseerimises virtuoosiks saamine on välistatud. Sa ei saa kunagi päris valmis ja see on see ilu lubadus, mitte ilu ise.

Nii kaua kui sa arened inimesena, arened sa improviseerijana ja vastupidi. Küllap see paneb mind pingutama.

Inimesed, kes suudavad improviseerida muusikas, neil on alati autobiograafiline ja äratuntav helikeel. Nad suudavad alati ka kirjutatud muusikat mängida ekstra kullasäraga ja tunnetavad muusikat nii palju paremini kui mitteimproviseeriv muusik.

Improviseerimine on raske kunst, sest seal justkui pole reegleid ja samas on reegel reeglis kinni – nii nagu loodusjõud, nii vaba, nii metsik ja samas alati oma mustrit järgimas. Igale tõusule järgneb mõõn ja igale liigile on sisse programmeeritud häving.

Kui ma mängin pilli, siis ma olen ruumis, kus viibib publik, ma alustan oma loo rääkimist läbi pilli, aga järk-järgult võtavad inimesed (muusikalise kommunikatsiooni viimane ja kõige tähtsam lüli) selle loo rääkimise üle. Nende lood hakkavad rääkima läbi minu ja minu instrumendi. Selleks peab harjutama, selleks peab olema sensitiivsust ja selleks peab olema kartmatu. See, mida ma kirjeldasin, on see niinimetatud ideaalne kontserdisituatsioon. Oma elus olen mänginud portsu väga häid kontserte, aga meenub ka terve hulk väga halbu kontserte, kus ma mingil põhjusel ei suutnud oma publiku lugu üles leida...

Kõige raskem on mängida publikule, kel on kõht tühi.

Minu põhimõte on küllaltki kristlik vaatamata sellele, et olen veendunud ateist – „kui on antud, ära küsi miks, vaid tegutse ja anna tagasi“ ehk siis ma tean ja usun, et mulle on antud anne, ja vähemalt enda arvates olen seda kasutanud üsna hästi. Ma kavatsen sellega jätkata, kuni ma suudan luua, sest seda peab inimene endale ikka ja jälle korrutama – miski pole igavesti, ka mina ja minu looming, mis nahun ei ole ilmselt minu oma, sest ma pole kuigi veendunud, et see, mis tuleb minu seest, on minu tehtud.

Ja nüüd kõige tähtsam osa. Tänamine. Ma tänan tunnustuse eest, ma tänan, et mind kutsuti, ja ma tänan, et saite tulla. Mõne hetke pärast saame kõik üheks ja te mahute kõik minu loosse. Kui mitte täna, siis kunagi tulevikus.